

Os tempos sombríos han quedar atrás

Agustín Fernández Paz

1.- Introducción¹

Nunha entrevista que o crítico Armando Requeixo mantivo co escritor Mario Regueira², este facía algunhas afirmacións que reflecten moi ben o que bastantes persoas pensamos sobre a situación actual da literatura e, por extensión, da cultura de noso. Á pregunta «¿Cal é a túa valoración do noso presente literario?», Regueira contestaba o seguinte:

É desconcertante o viva e fluída que se mantén a nosa cultura tras anos de abandono institucional, falta de visibilidade e hostilidade declarada dunha parte da sociedade. Vivimos nunha especie de oasis rodeado do máis atroz dos desertos, pero o certo é que nese pequeno espazo, e sen caer en idealismos, construímos algo semellante aos anos dourados da nosa tradición literaria. A vida que desprenden as voces novas da poesía, as sorpresas de calidade e vangarda que nos deixa anualmente a narrativa, ou o simple e puro feito de que haxa xente que aínda escribe ensaio e teatro, son feitos que debemos valorar como unha especie de milagre que evidencia a vontade do pobo galego de seguir contando cunha cultura propia contra vento e maré. Na mesma liña poderíamos falar da cantidade de proxectos editoriais e culturais que traballan cunha dedicación e unha perspectiva crítica admirábeis, moito máis se temos en conta que moitas veces o fan dende a precariedade ou a autoxestión.

1 Este texto, limitado na súa extensión, apóiase en numerosas fontes que, na súa maioría, aparecen recollidas nas notas a rodapé. Céntrase sobre todo na cuestión cultural, que ten a lingüística como pano de fondo. Para os problemas da lingua, creo que segue a ser válido o artigo que escribín para un número anterior desta revista («Do pasado e do futuro». *Encrucillada*, 161, xaneiro-febreiro, 2009).

2 <http://armandorequeixo.blogaliza.org/2013/03/13/parlamento-das-letras-mario-regueira/>

E, noutra parte da entrevista, apuntaba con lucidez un dos temas que constituirán o eixe deste meu traballo:

É evidente que o primeiro que lles falta ás nosas letras é un poder político que mire por elas con verdadeiro interese e implicación. A maior parte dos seus problemas derivan diso, e non hai máis que recorrer á comparación con outras linguas con menos falantes e un Estado ou poder local comprometido con elas para que resulte evidente. A literatura galega podería ter un papel moito máis destacado no contexto europeo, polo menos equivalente ao doutras pequenas nacións. En cambio, vivimos desperdiciando talento coa mesma alegría coa que acabamos cos bosques autóctonos ou enchoupamos os mares de fuel.

O que a seguir tentarei expoñer son algúns dos feitos que apoian esta valoración compartida por tantas persoas. E fareino non desde unha análise cuantitativa, para a que non son a persoa axeitada, senón desde unha perspectiva cualitativa (mais, quen o desexe, pode analizar os datos que se recollen no Observatorio da Cultura Galega³, dependente do Consello da Cultura, ou nos dous Observatorios da Lingua⁴ presentes na Rede).

Antes de comezar, aclaro tamén que, como o concepto «cultura» é moi amplo, a miña análise vaise cingir principalmente ás manifestacións culturais que, en menor ou maior medida, están ligadas a unha dimensión económica. É dicir, ás distintas industrias culturais e ás actividades sociais organizadas, desde as asociacións culturais ata os creadores que tentan vivir, total ou parcialmente, do seu traballo.

E, xaora, concentrareime naquelas facetas da cultura que empregan o galego como lingua preferente. Esta ligazón coa lingua é fundamental, pois os problemas sociais que padece o idioma repercuten de xeito evidente en calquera manifestación cultural. Por poñermos un exemplo, cando falamos das perspectivas de

3 <http://observatorio.consellodacultura.org/>

4 O Observatorio da Lingua Galega, dependente da SXPL: <http://www.observatoriodalinguagalega.org/>, e o Centro de Documentación Sociolingüística de Galicia, dependente do Consello da Cultura.

medre da lectura en galego, estas dependen, máis que do esforzo editorial, de que se amplíe o número de lectores potenciais das publicacións na lingua de noso. E este número pouco poderá medrar se o sistema educativo non garante unha boa competencia na lingua para todo o alumnado, nin tampouco se socialmente se alimentan entre a cidadanía os prexuízos contra o galego. Así que vai ser inevitable volvermos unha vez e mais outra sobre a situación sociolingüística para entendermos cabalmente o que sucede na cultura.

2.- De onde vimos?

É ben doado entender que, ao falarmos de cultura galega, non podemos empregar os mesmos parámetros que utilizaríamos para analizar unha cultura normalizada. Os anos de desleixo e de represión que padeceu a lingua de noso fixeron necesario agardar ata a segunda metade do século XIX para contarmos cunha cultura en galego que fose máis aló do riquísimo acervo popular.

Sabemos que o que as elites abandonaron, por razóns dabondo estudadas⁵, foi conservado e cultivado pola poboación traballadora. A inmensa riqueza da cultura popular, desde a musical á literaria, pasando polas manifestacións parateatrais e polo xenio da lingua, mantívose e medrou mentres as manifestacións cultas esvaecían.

Cando os homes e as mulleres do Rexurdimento, con Rosalía de Castro como símbolo primeiro, comezaron a poñer as bases da cultura galega contemporánea, atoparon numerosísimos atrancos. Sempre foron unha minoría na loita por abriren un camiño que quedara cegado desde o remate do esplendor medieval e a posterior asimilación política.

O seu esforzo grandísimo acadou un novo pulo a comezos do século XX, coa creación das Irmandades da Fala, o verdadeiro

⁵ Véxase *Historia social da lingua galega* (Henrique Monteagudo. Galaxia, 1999) e *Os precursores na normalización* (Carme Hermida, Xerais, 1992).

motor na recuperación do prestixio social da lingua e das súas manifestacións públicas. Este pulo, que foi medrando de xeito evidente deica o ano 1936, ficou coutado pola sublevación militar, a guerra civil e a longuísima ditadura de Franco, onde os actos culturais en galego, primeiro duramente reprimidos e logo parcialmente tolerados, tiveron moitas dificultades para saíren dun círculo cultural reducido e chegar ao conxunto da poboación. Algo ben lóxico, se temos en conta que a lingua galega carecía de recoñecemento legal e estaba proscriba no sistema educativo, nos ámbitos sociais prestixiados, na prensa e nos programas de radio e televisión⁶.

Como ben sabemos, o panorama non comezou a mudar ata o remate da ditadura e os anos da chamada transición democrática. A Constitución (1978), o Estatuto de Autonomía (1981) e a Lei de Normalización Lingüística (1983) definiron o marco legal en que nos habiamos mover en adiante. Un marco limitado, mais que tamén permitía avances maiores, de existir vontade social e política, como nos demostra o caso de Cataluña.

Así comezou a etapa que chega deica o día de hoxe; unha etapa en que a cultura galega acadou unhas cotas, en tamaño, en visibilidade social e en calidade, moi superiores ás das décadas precedentes. Era doado medrar, é ben certo, porque se partía de bases moi precarias. Malia o escaso entusiasmo dos gobernos autonómicos e a desconfianza das elites sociais, económicas e mediáticas, o galego foi acadando ámbitos e funcións que antes lle estiveran vedados.

O estatus do galego como lingua oficial, xunto co castelán, e o recoñecemento como «lingua propia de Galicia», serviron para construír un marco legal que, durante o período que vai de 1983 ao 2005, fixo posible unha certa consolidación da industria cultural, así como dun circuíto estable de espazos para actividades culturais.

⁶ Véxase *A represión lingüística en Galiza no século XX* (María Pilar Freitas Juvino. Xerais, 2008).

3.- Comeza o século XXI

Agás o breve período do goberno tripartito (1988-1989) e os anos do bipartito (2005-2009), o goberno autonómico estivo sempre controlado por partidos escasamente interesados na recuperación e promoción da lingua e cultura galegas. En 1989, con Fraga Iribarne como presidente, comezou un longo período (16 anos) de goberno do Partido Popular, no que houbo moitas sombras e algunhas luces. Entre estas, un certo desenvolvemento das industrias da cultura, un incremento da rede de bibliotecas ou a construción de edificios destinados a servizos culturais.

A presenza social do galego coñeceu un certo medre, menor do que cabía agardar, ao tempo que diminuían os falantes que tiñan o galego como primeira lingua. Ampliouse dun xeito moi tímido a utilización do galego como lingua vehicular no ensino, mentres que o seu uso nos medios de comunicación, se exceptuamos a Radio e a Televisión de Galicia, así como algúns medios comarcais, non pasou de anecdótico.

Nos últimos anos da longa presidencia de Fraga Iribarne, producíronse dous feitos relevantes que paga a pena salientar nesta nosa análise. Un deles ben positivo: ante a evidencia de que o devalo social da lingua comezaba a resultar difícil de enmascarar, o goberno promoveu a elaboración do que logo se chamaría o Plan Xeral de Normalización da Lingua (PXNL). Nel participou un amplo número de representantes dos diferentes ámbitos profesionais e, tras a discusión e revisión por parte das forzas políticas, aprobouse por unanimidade do Parlamento Galego en setembro do 2004⁷.

O Plan Xeral⁸ facía unha radiografía da situación social do galego, estruturada en sete grandes apartados que ían desde á Administración ata a Proxección exterior da lingua, pasando pola Educación, a Economía, a Sanidade ou os Medios de comunicación. Partindo desa radiografía, o Plan propuña uns obxectivos a medio prazo e un

7 Cousas da vida! O vicepresidente daquel goberno era Alberto Núñez Feijoo.

8 Xunta de Galicia (2005): *Plan Xeral de Normalización da Lingua*. Santiago de Compostela, Xunta de Galicia.

amplio repertorio de medidas para acadalos. Unha completa folla de ruta para as actuacións que os Gobernos autonómicos deberían levar a cabo nas dúas primeiras décadas do século XXI.

O feito negativo foi a decisión de crear a Cidade da Cultura no monte Gaiás, nas aforas de Santiago. Unha xigantesca e megalómana infraestrutura que non tardou en revelarse coma un pozo sen fondo que, cal cósmico burato negro, ameazaba con absorber os orzamentos dedicados ao conxunto da cultura. Un despropósito do que agora, nos anos de escaseza, estamos a sufrir as consecuencias.

O goberno de Fraga Iribarne perdeu as eleccións autonómicas do ano 2005, dando paso a unha nova etapa, a do chamado goberno bipartito, presidido por Pérez Touriño e sostido polo PSdeG-PSOE e polo BNG.

Malia a tendencia a estigmatizar as actuacións deste goberno, o certo é que os seus case catro anos serviron para sentar as bases do que podería ser un medre cultural relevante, apoiado nas liñas de actuación que sinalaba o PXNL. Aínda que non se tomaron decisións que agora se revelan imprescindibles, como a paralización da Cidade da Cultura; aínda que houbo divisións entre os dous partidos e faltou valentía para legislar sobre a presenza da lingua galega no ámbito educativo, o certo é que se produciron avances incuestionables: a aprobación da Lei do Libro e da Lectura, a creación da rede de escolas infantís coñecidas como “galescolas”, a presenza do libro galego nos eventos internacionais, a creación de plataformas na Rede para a difusión da música e da literatura feita en Galicia, a creación dos Premios Nacionais de Cultura, a modernización e ampliación da Rede de Bibliotecas, a posta en marcha de Axencia de Industrias Culturais, o apoio á industrial editorial ou as medidas para favorecer as actitudes positivas en relación co idioma de noso.

Na segunda parte da lexislatura, aprobouse un novo decreto que regulaba a presenza das linguas no ensino non universitario, elaborado seguindo as pautas do Plan Xeral. Unha medida que provocou o ataque inmediato dos sectores opostos á normalización social do

galego, con Galicia Bilingüe e UPyD como punta de lanza, apoiados con entusiasmo por sectores emerxentes do PP, o mesmo partido que promovera o PXNL, que albiscaban un rendemento electoral. Foron os anos das falacias resumidas en “la imposición del gallego”, “la defensa de la libertad lingüística” y “el derecho de los padres a elegir”, espalladas eficazmente polos principais xornais de Galicia. Mentiras reiteradamente desmontadas⁹, pero que acabaron por se instalar nun sector da sociedade e serviron para que, contra o que se prognosticaba, o PP gañase as eleccións do ano 2009 e formase o primeiro goberno con Núñez Feijoo como presidente.

4.- Os anos da regresión

Este primeiro goberno dun PP que fixera bandeira das falacias anteditas iniciou unha intensa contrarreforma co obxectivo principal de coutar as actuacións lingüísticas e culturais que agromaran co goberno bipartito, e co propósito de devolver a lingua galega a unha situación residual e subordinada. Nos primeiros meses de goberno, mesmo daba a impresión de que andaban a peitear toda a normativa para atopar onde había algunha medida favorecedora do galego e proceder a anulala.

Sen ánimo de ser exhaustivo, cito aquí algunhas daquelas actuacións: eliminación das axudas económicas aos programas experimentais de ensino en galego en E. Infantil (maio, 2009); modificación do decreto que regulaba o currículo de E. Infantil, para dificultar na práctica a presenza do galego (maio, 2009); eliminación da esixencia de coñecemento do galego para acceder á función pública (xuño, 2009); derogación do Decreto 124/2007 que regulaba o uso das linguas no ensino (xuño, 2009); modificación da normativa das galescolas de E. Infantil (agosto, 2009); eliminación das referencias ao galego nas licenzas por estudos (maio, 2009); recorte dos orzamentos para os ENL dos centros educativos (xaneiro, 2010); supresión das axudas para a promoción do galego nos concellos (setembro, 2009); supresión da pro-

9 Xosé-Henrique Costas (coord.): *55 mentiras sobre a lingua galega*. Laiovento, 2009.

ba de galego nas oposicións á docencia (febreiro, 2010); drástica diminución das axudas para o fomento do galego na xustiza; paralización das páxinas web que divulgaban a música e a literatura en galego; peche de Flocos TV, dependente de AGADIC; desmantelamento de Man Común, a plataforma de software libre en galego; diminución das axudas á edición e á tradución; paralización das medidas contempladas na Lei do Libro e da Lectura, como a creación do Instituto Rosalía de Castro para a promoción exterior...

Con todo, as dúas actuacións principais que centraron esta cruzada contra o galego foron, en primeiro termo, a loita xurídica e ideolóxica para aprobar o chamado «Decreto para o Plurilingüismo no ensino non universitario de Galicia» (79/2010, de 20 de maio), fortemente contestado nos centros educativos e na rúa¹⁰. Un decreto que diminuíu de xeito dramático a presenza do galego no ensino, que prohibiu a súa utilización nas materias científicas, que retirou e destruíu os libros de matemáticas, que lle permitiu aos pais de Educación Infantil decidir a lingua utilizada nas aulas, que autorizou o alumnado a utilizar a lingua da súa preferencia independentemente daquela en que se impartise a materia... Un decreto que, tras presentaren recursos diversas institucións, vén de ser parcialmente anulado polo Tribunal Superior de Xustiza de Galicia e aínda está pendente do resultado dos recursos¹¹ presentados perante o Tribunal Supremo.

A outra actuación que quero salientar é o continuado labor de oposición á presenza social da lingua galega, mediante declaracións e actos que amparándose nunha utilización espuria dos conceptos liberdade e reposición dos dereitos civís conseguiron estender en sectores da sociedade os prexuízos contra o galego, unha ferida que será imprescindible curar no futuro.

10 Houbo varias manifestacións cidadás multitudinarias, creáronse asociacións para a defensa da lingua (Queremos Galego, ProLingua...), publicáronse libros específicos e dúcias e dúcias de textos ao redor do asunto.

11 Sobre o recurso da RAG: http://www.realacademiagalega.org/novas/-/asset_publisher/E4jf/content/a-academia-informa-sobre-o-recurso-de-casacion-presentado-contra-o-decreto-de-plurilinguismo?

5.- A coartada da crise

Un aliado inesperado veu favorecer esta política: a crise financeira que se iniciou no ano 2008 e que se foi manifestando cada vez cunha virulencia maior. A «crise» (para entendérmonos, seguiremos utilizando este termo para designar o proceso que puxeron en marcha as “elites extractivas¹²” coa finalidade de diminuír os recursos das clases medias e baixas e favorecer as clases altas, tanto no ámbito europeo como no español) está a ter como resultados principais a ampliación do foxo entre ricos e pobres e a ringleira de dramas sociais (desemprego, desafiuzamentos, emigración, pobreza, precariedade...) que estamos a vivir nestes últimos anos.

Unha crise que levou os gobernos a vérense obrigados a realizar recortes no gasto para diminuír a voluminosa débeda (que era maioritariamente privada pero que, coas axudas aos Bancos, se foi transformando en pública, baixo a máxima de «privatizar os beneficios, socializar as perdas»).

Tamén o goberno galego se viu nesa necesidade. E os seus recortes foron inmisericordes con todo o referido ás manifestacións culturais en galego. Non só diminuíron os orzamentos (o cadro da páxina seguinte, da autoría da CTNL¹³, é dabondo elocuente), senón que tamén desapareceu a Consellería de Cultura como tal, reducida agora a unha Secretaría Xeral adscrita á consellería denominada “de Cultura e Educación”. A coartada da crise foi reiterada unha vez e máis outra para xustificar a poda, estendendo a idea de que os gastos en cultura son superfluos e non precisan dos apoios que se lles entregan xenerosamente a outros sectores produtivos. Como se a industria cultural non significase un 2% do PIB e non dese traballo a unhas 26.000 persoas¹⁴!

12 Véxase http://politica.elpais.com/politica/2012/09/08/actualidad/1347129185_745267.html

13 http://www.ctnl.org/web/notic.php?ide=1059&desc=a_xunta_desmantela_a_lingua_tamen_nos_orzamentos&show=1&comentario=true

14 Todos os datos, no estudo *O capital da cultura. Unha achega ás industrias culturais de Galicia*, coordinado por Alberto Meixide e Víctor Fernández Freixanes (Fundación Caixa Galicia, 2010).

Cadro-resumo dos orzamentos da Xunta para Política Lingüística en 2005, 2009, 2012 e 2013

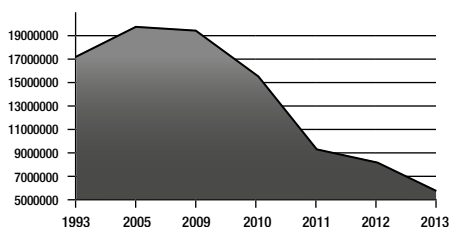
Concepto	2005 PP	2009 PSOE-BNG	2012 PP	2013 PP	Diferenza con 2005	Diferenza con 2012
Adquisicións e publicacións	–	–	115.000 €	65.000 €	–	-43,5%
Bolsas no centro Ramón Piñeiro	454.064 €	548.106 €	211.140 €	185.696 €	-59,1%	-12,1%
Campañas de normalización	3.756.579 €	5.236.835 €	2.567.014 €	1.322.256 €	-64,8%	-48,5%
Convenios con medios de comunicación	6.400.000 €	3.087.200 €	800.000 €	700.000 €	-89,1%	-12,5%
Cursos e actividades de formación	1.492.430 €	2.633.200 €	1.000.000 €	710.000 €	-52,4%	-29,0%
Estudos e traballos de investigación	907.043 €	1.281.461 €	671.614 €	481.614 €	-46,9%	-28,3%
Lectorados e centros de estudos galegos en universidades de fóra*	810.227 €	1.092.900 €	701.859 €	715.422 €	-11,7%	+1,9%
Normalización lingüística concellos	751.266 €	801.708 €	520.000 €	400.000 €	-46,8%	-23,1%
Proxectos de fomento en centros educativos non universitarios	680.000 €	1.000.000 €	400.000 €	300.000 €	-55,9%	-25,0%
Entidades sen fin de lucro promoción	997.090 €	1.200.000 €	200.000 €	75.836 €	-92,4%	-62,1%
Subvencións a empresas editoriais	1.202.025 €	1.050.000 €	300.000 €	250.000 €	-79,2%	-16,7%
Outros convenios con entidades	671.012 €	609.278 €	220.107 €	220.107 €	-67,2%	=
Outros gastos (bens correntes e servizos, mobiliario, mantemento, transferencias varias, etc.)	1.709.199 €	939.296 €	586.110 €	298.547 €	-82,5%	-49,1%
TOTAL	19.830.935 €	19.479.984 €	8.135.514 €	5.724.478 €	-71,1%	-29,6%

*Este apartado inclúe as seguintes tres partidas: bolsas nos lectorados de lingua galega, transferencias a universidades do resto de España e transferencias ao exterior para a creación de lectorados e centros de estudos galegos.

Porcentaxe dedicada á Política Lingüística sobre o total de orzamentos da Xunta

Ano	Orzamento total da Xunta	Orzamento Política Lingüística	Porcentaxe lingua
1993	(675.999.240.000 pts) 4.048.000.000 €	(2.881.490.000) 17.254.431 €	0,43%
2005	8.824.000.000 €	19.830.935 €	0,23%
2009	10.581.000.000 €	19.479.984 €	0,18%
2012	9.557.000.000 €	8.135.514 €	0,09%
2013	9.137.000.000 €	5.724.478 €	0,06%

Gráfico: Evolución dos orzamentos da Política Lingüística da Xunta entre 1993 e 2013

Nun lúcido texto, «O inverno social da cultura»¹⁵, Iago Martínez facía unha síntese do acontecido nos últimos catro anos; a el pertencen estes fragmentos:

A cultura, en tanto que sector produtivo, está a vivir o seu particular inverno social en Galicia. O gasto público no sector minguou un 42,5% entre 2008 e 2011, e fíxoo de maneira ben máis drástica ca no resto das áreas funcionais da Xunta. Iso ilustra o escaso peso político que tiña o conselleiro Roberto Varela en Monte Pío e, por extensión, o pouco interese do Goberno na (desleal) materia. Vista con perspectiva, a supresión do departamento a comezos de ano para engadir competencias e infraestruturas ao de Educación parece, de feito, un exercicio de coherencia.(...)

Como é norma nos gobernos *serios*, os recortes aplícanse nas engrenaxes máis febles, as pequenas empresas e as traballadoras da cultura, mentres o Gaiás consome recursos inmensos de procedencia pública e privada –case 1,6 millóns ao ano, programación á parte– que nunca, ou case nunca, redundan nun beneficio social obxectivo.(...)

Mentres a sociedade non reaccione e asalte o que é seu, rompendo o xogo da administración da miseria, a Xunta seguirase a parecer ao doutor que encarna Pierre Étaix en *Le Havre*, a última obra mestra de Aki Kaurismäki. Logo de diagnosticarlle unha enfermidade que acabará axiña coa súa vida, o personaxe trata de consolar a paciente. «Os milagres existen», dille cun sorriso mínimo. Ela retruca o que retrucaría calquera axente cultural en Galicia: «No meu barrio, non».

Que actuación tan distinta á de gobernos como o francés ou o islandés! O caso de Islandia é paradigmático e paga a pena referírmonos a el por significar unha ollada distinta á hora de se enfrontar a esta crise. En EL PAÍS (3-3-2013) publicouse unha reportaxe de Daniel Verdú, «Viaje al milagro cultural islandés»¹⁶, á que pertencen estas liñas:

15 *Tempos Novos*. n° 184, setembro 2012, pp. 38-40.

16 http://cultura.elpais.com/cultura/2013/03/02/actualidad/1362234273_153861.html

Se o colapso financeiro que sufriu Islandia adoita interpretarse como un laboratorio de preguntas e respostas sobre a crise, conviría tomar nota dalgunhas das solucións. A diferenza do sur de Europa, onde os recortes e as subidas de impostos se cebaron especialmente na cultura, desde o 2008 este país de 320.000 habitantes e o tamaño de Portugal centrouse no sector das industrias creativas. O impacto económico desa actividade (uns mil millóns de euros) dobra hoxe ao da agricultura e está só por debaixo da lendaria máquina de exportar bacallau ao mundo continental, primeira industria da illa. (...)

Vemos a cultura como a base das industrias creativas, unha parte cada vez máis importante da nosa economía [explica Katrín Jakobsdóttir, a ministra de Cultura]. Cando me nomearon ministra, afroteino como unha cuestión de supervivencia. A cultura é un factor económico moi importante. (...) A base ten que vir do sector público. Coma a educación. Xestionar as escolas é parte dunha comunidade.

Medran os teatros, o mercado literario florece [engade o autor Andri Magnason], aumentou a produción cinematográfica, o mesmo que a escena musical. E todo este apoio multiplícase na economía. As artes non son un proxecto paralelo á boa economía, son a base da súa saúde.

A presenza de Islandia como país convidado na Feira do libro de Frankfurt serviulle ao editor Manuel Bragado para reflexionar sobre o caso islandés nun artigo publicado en Faro de Vigo¹⁷. Tras loar a puxanza da industria editorial islandesa e a súa expansión internacional mediante unha eficaz política de traducións, concluíu que:

(...) esta política pública de fomento da creación literaria e da lectura, como de apoio á industria editorial realizada polo goberno islandés, mesmo a pesar das dificultades provocadas polas políticas de consolidación fiscal, é un camiño ben diferente ao emprendido polo Goberno Galego que, até agora, en aras da austeridade e sen contar cunha guía orientadora e estratéxica para a política do libro

17 <http://www.farodevigo.es/opinion/2011/10/24/o-caso-islandes/591085.html>

das diversas consellarías non dubidou en sacrificar sen contemplación ningunha as axudas de fomento da produción editorial de materiais didácticos impresos e dixitais, como as primeiras vítimas do seu programa desapiadado de recortes. O exitoso caso islandés amosa que erran os que consideran as políticas de normalización lingüística e de apoio ás industrias culturais como os primeiros sectores que poden ser amputados de raíz, sen graves consecuencias para o corpo social.

Logo desta panorámica xeral, ímoslle pasar revista aos diversos eidos da industria cultural, para comprobarmos cal é o resultado das políticas públicas aplicadas polos gobernos de Núñez Feijoo. Resultados que xa nos adiantaba hai pouco o Observatorio da Cultura¹⁸:

En 2012 perdéronse 2.800 empregos no sector da cultura, o que supón un descenso do 11,6% con respecto ao último ano. A día de hoxe, hai rexistrados 21.400 galegos traballando no sector cultural, que nos sitúa en niveis do ano 2004. O descenso do emprego cultural en Galicia é moito máis alto que a media estatal, que só perde un 6% neste sector.

6.- O sector editorial

O sector editorial é a industria cultural de maior peso e visibilidade, considerada “estratéxica” na Lei do Libro e da Lectura. En porcentaxe, supón algo máis do 10% do conxunto das industrias culturais. Aquí distinguiremos entre a edición desde Galicia e a edición en galego (en 2012, esta supuxo o 45% da edición total; ou sexa, no noso país edítanse máis títulos en castelán).

Malia ser evidente o medre do libro galego nas últimas décadas, a crise (que afecta ao conxunto de España) e os recortes do goberno están a propiciar unha redución moi significativa, tanto no número de títulos como na cantidade de exemplares das tiraxes. Manuel Bragado, director de Edicións Xerais, a quen lle debemos

18 <http://www.culturagalega.org/noticia.php?id=22385>

unha utilísima «Serie estatística sobre a edición en galego»¹⁹, escribiu en xaneiro deste ano unha interesante entrada no seu blog *Bre-temas*, de título diáfano, «-26,37%», da que reproduzo estas liñas:

O adianto das cifras de rexistro do ISBN da edición realizada en 2012 polas editoras privadas confirma a tendencia á aceleración da diminución do número de títulos e do volume das tiradas. Os editores en España publican menos títulos e menos exemplares de cada un deles. No caso de Galicia, a edición privada en galego redúcese nun 26,37%, xa que pasa dos 1820 títulos de 2011 aos 1.340 de 2012, unha diminución moi significativa (480 referencias menos), xa que en 2011 o número de títulos en galego diminuíu nun 16,30%. Non é un disparate estimar que nos dous últimos anos a edición privada en galego reduciu nun 40% o número dos seus títulos. (...) Datos para a reflexión do sector e das administracións públicas sobre as políticas actuais de lectura e de promoción da lingua galega.

Contrasta esta realidade coas inmensas posibilidades de medre que tería o libro galego de estar apoiado polo goberno e as elites sociais. Como xa dixen máis atrás, a non alfabetización no idioma dunha parte da cidadanía, a precaria competencia na lingua que ofrece un sector significativo do sistema educativo e, sobre todo, os prexuízos contra a lingua son os principais obstáculos. Os que me levaron a escribir, cando o goberno de Núñez Feijoo xa amosara as súas intencións, o texto «Oito doas para San Simón»²⁰, do que reproduzo aquí un anaco:

(...) persoas que aínda queréndonos ler non poden, porque no sistema educativo non desenvolveron esa competencia para lernos na lingua de noso. Ou, tamén, persoas que podéndonos ler refugan facelo, pois é aventurado achegarse con gusto a unha lingua alcumada de radical, de atrasada, de limitadora, de inútil, de imposta. (...)

Pertencermos a unha cultura socialmente estigmatizada leva aparellados serios problemas de visibilidade (e penso agora nos

19 Para quen desexe consultala: http://bretemas.com/wp-content/uploads/2012/10/Datos_edicion_-Galicia_2011.pdf

20 “Oito doas para San Simón”, en *O rastro que deixamos*, pp. 121-131 (Xerais, 2012).

nosos libros, confinados coma nunha reserva india en boa parte das librarías, ou no tratamento subordinado que reciben nos medios de comunicación, ou na insistente mentira de que somos unha literatura subvencionada). En Galicia existe unha fervenza de creatividade que non pode fluír con plenitude, pois unha boa parte das elites financeiras, empresariais, mediáticas e políticas desconfían e negan esa creatividade se se manifesta na lingua de noso, unha lingua que parecen ver como un andazo que cómpre extirpar de raíz.

De querérmonos apoiar en cifras que exemplifiquen o devalo destes últimos anos, debemos recorrer ás catro partes do imprescindible artigo, «Cifras críticas para o libro galego», que Manuel Bragado publicou en *Brétemas* os días 29 de setembro²¹, 1²², 3²³ e 6 de outubro²⁴ do pasado 2012. Un valioso traballo ao que pertencen estes anacos (as negriñas son do autor):

Cos datos achegados pola *Panorámica de la edición española de libros 2011*, vemos que a edición en Galicia baixou con respecto ao ano anterior un 28,88% (3.384 títulos), mentres que a edición en galego o fixo no 16,30% (2.130 exemplares). A edición en galego en Galicia supuxo o 77,32% do total da realizada na nosa lingua e o 48,67% da editada en Galicia.

Por ámbitos temáticos, a edición continúa concentrándose no eido escolar xa que o libro de texto co 24,50% (585 títulos) e a literatura infantil e xuvenil co 15,40% (328) representan o 39,90% dos títulos publicados. Porén, semella identificarse unha mudanza de tendencia xa que a edición infantil é a que máis diminúe, mesmo nun moi apreciable 40,36%, mentres que se incrementa nunha porcentaxe semellante a de Ciencias Sociais que xa supón o 29,30% do sector. Pola súa banda, a edición literaria co 20,20% (431 títulos) diminúe nun 36,80%, porcentaxe moi elevada.

21 <http://bretemas.com/onte-386-cifras-criticas-para-o-libro-galego-i/>

22 <http://bretemas.com/onte-388-cifras-criticas-para-o-libro-galego-ii/>

23 <http://bretemas.com/onte-390-cifras-criticas-para-o-libro-galego-iii/>

24 <http://bretemas.com/onte-393-cifras-criticas-para-o-libro-galego-iv/>

Se comparamos a edición en galego coa doutras linguas oficiais, comprobamos que a nosa é a que máis descende (-16,80%), mentres que en castelán diminúe nun 0,13%, incrementándose en éuscaro nun 2,65% e en catalán nun 19,67%”.

A «Serie estatística sobre a edición en galego», á que antes me referín, ofrece uns datos máis optimistas sobre o lectorado comprendido entre os 3 e os 16 anos. No sistema educativo, unha parte significativa de centros está a facer un eficaz traballo de promoción da lectura. Son moitos os e as docentes que asumen a necesidade de ter a lectura como un dos eixes principais do seu traballo, decisión ben visible no incremento e vitalidade das bibliotecas dos centros²⁵. A isto non é alleo o traballo do Servizo de Bibliotecas Escolares²⁶, que suple a falta de medios con altas doses de entusiasmo.

Malia os datos anteriores, volvo ás palabras iniciais de Mario Regueira. É unha evidencia a variedade e calidade do libro galego, con títulos magníficos cada novo ano, así como o coidado na edición por parte dos editores. E lectores potenciais hainos, e ben deles. Só se precisa un apoio decidido das Administracións e unha presenza axeitada nos medios de comunicación para que o panorama poida cambiar positivamente nos anos vindeiros.

7.- O sector teatral

As artes dramáticas veñen experimentando, ao longo de toda a etapa autonómica, unha situación que sempre distou de estar normalizada. Houbo, con todo, etapas nas que as axudas á produción e as tentativas de crear un circuío teatral estable, unidas ás montaxes do Centro Dramático Galego, permitiron ver que era posible unha nova realidade. Isto, como tantas outras facetas no ámbito da cultura, experimentou un devalo desde o inicio dos gobernos do Presidente Feijoo. Un bo resumo da situación do sector encontrá-

25 Unha vitalidade constatable se se visitan as páxinas <http://www.planetaki.com/bibliotecas#start> e <http://planetaki.com/bibliotecasescolaresgalegas>

26 <http://www.edu.xunta.es/biblioteca/blog/>

molo na reportaxe²⁷ elaborada por Montse Dopico para o xornal *Praza Pública*, á que pertencen estes fragmentos:

Entre a débeda de Agadic, os recortes e a falta de perspectivas de traballo, o que nos queda é marchar para a casa. É totalmente imposible manter o circuíto de consumo teatral actual. Estamos chegando ao final dunha etapa de 30 anos de teatro. (...) O retraso nos pagamentos da Axencia Galega das Industrias Culturais (Agadic), unido ao dos concellos, desequilibrou as contas das compañías desde o inicio da lexislatura. A débeda na actualidade cífrase nun millón de euros, segundo os cálculos de Agadic (Antonio Durán 'Morris', presidente da Asociación de Actores e Actrices de Galicia).

(...) A cuestión fundamental é que a administración non ten un plan para o teatro, asegura Salvador del Río, presidente de Escena Galega. Todo o que fan é froito das presións. A Rede Galega de Teatros ten moitas deficiencias, e nós propoñemos medidas para ter máis funcións por obra, pero non nos fan caso. O orzamento que se dedica ao teatro é unha cantidade ridícula, unha miseria. Non hai cartos para o teatro pero si para inventar o Festival das Rías Baixas, ou para traer a Björk.

8.- O sector audiovisual

Os meus coñecementos sobre este sector non pasan dunhas poucas ideas xerais. Trátase, ademais, dun sector que non é doado analizar de xeito conxunto, xa que abrangue desde as producións realizadas por e para a Televisión de Galicia ata os filmes “de autor”, pasando polas numerosas coproducións de filmes comerciais que se realizaron na primeira década deste século.

O cine “de autor”, en boa parte descoñecido polo gran público, mais con amplos recoñecementos en festivais internacionais, é o mellor exemplo do pulo que experimentou este sector nos últimos anos, sobre todo desde as axudas á creación que impulsou o go-

27 <http://praza.com/cultura/208/lestamos-chegando-ao-final-dunha-etapa-de-30-anos-de-teatror/>

berno bipartito. O máximo expoñente deste cine é, sen dúbida, *Todos vós sodes capitáns*²⁸, de Oliver Laxe, que acadou o Premio da FIPRESCI no Festival de Cannes 2010 e moitos outros galardóns internacionais.

Para facérmonos unha idea cabal da evolución do sector desde o ano 2000, o mellor é darlle voz a unha das persoas pioneiras no audiovisual galego, Manolo González, que publicou hai pouco unha moi recomendable crónica do acontecido nestes anos, «Unha década case prodixiosa»²⁹, á que pertencen os seguintes anacos:

Dende que comecei a interesarme polo audiovisual galego alá polo 1983, nunca vira cousa igual. A Xunta de Feijoo –como en case todo o demais–, non goberna, destrúe...(...) Certo é que a Gran Recesión ten acougados os corazóns da meirande parte da poboación. Mais precisamente nos momentos difíciles é cando a clase política non pode deixar de actuar sobre un sector produtivo que xera emprego e riqueza e que, ademais, transmite a imaxe do país ao resto do mundo. A súa inacción está poñendo en perigo vinte e cinco anos de crecemento ininterrompido e un tecido profesional que custou moito esforzo erguer entre todos. (...)

Por outra banda, a “*Damnatio Memoriae*” foi devastadora para todas as iniciativas democráticas e innovadoras: fora Flocos TV, Cinemas dixitais, o sitio web da Axencia, a convocatoria pública de festivais, Curtas na rede, a transparencia, a información, as comisións paritarias e renovábeis anualmente. (...)

Nestes momentos, o audiovisual galego “tradicional” é un barco varado e desnortado, sen capitáns, escaso orzamento e nula estratexia, baixo unha política inexistente, nun tempo que vai camiño de denominarse no futuro “trienio negro”, “lexislatura perdida” ou “tempo da devastación planificada dun sector”. Menos mal que o “mundo paralelo”, onde todos son capitáns e navegan en pequenas dornas, continúa a proporcionarnos ledicia, esperanza

28 <http://www.zeitunfilms.com/en/tvsc/festivals>

29 Publicado orixinariamente na revista *Tempos Novos*. Reproducido na Rede no blog *Acto de Primavera*: <http://actodeprimavera.blogaliza.org/2011/12/02/unha-decada-case-prodixiosa-1/> e <http://actodeprimavera.blogaliza.org/2012/01/23/unha-decada-case-prodixiosa-2/>

e orgullo cos seus pequenos filmes, desprezados pola industria e a crítica oficialista, pero que están a colocar a bandeira do cinema galego en todos os grandes peiraos da creación audiovisual contemporánea.

9.- *Eppur, si muove!*

Escribo este texto no mes de marzo, e as noticias que o poderían ampliar aparecen un día e mais outro. Nunha entrevista co pianista de jazz Abe Rábade³⁰, o músico declara: «O tecido da industria cultural galega está a ser desmantelado e, obviamente, iso afecta tamén o jazz». En *Praza Pública*³¹, leo a reacción do goberno ante a sentenza contraria ao seu Decreto de Plurilingüismo:

Aínda que a Xustiza lle prohíbe á Xunta realizar estas dúas prácticas o líder conservador [Núñez Feijoo] interpreta que “a sentenza non impide aos pais”, senón que “impide que sexa obrigatoria no seu resultado”. Así, afirma, “seguiremos facendo as consultas, pero non producen efectos legais de forma inmediata, porque a sentenza o impide”, “pero será determinante para que nós adoptemos unha decisión ou outra”. Traducido: no decreto non figurará que as consultas son vinculantes pero, na práctica, serano.

En relación a que un rapaz poida expresarse nunha lingua ou noutra”, ignorando o idioma en que se imparte a materia, como establece agora o decreto, o precepto tamén desaparecerá do texto normativo. Pero a Xunta, mediante unha instrución, “pediralles flexibilidade” aos docentes para que “ningún rapaz suspenda por utilizar o galego se unha materia se dá en castelán” e para que “non suspenda por utilizar o castelán se se dá en galego”. Malia todo isto, Feijoo pide adhesións ao seu texto, convertido agora para o Executivo nun “punto de encontro indiscutible”, no que “está a inmensa maioría da sociedade” e “ao que todas as forzas políticas se poden sumar se queren sacar a lingua da discusión pública.

30 <http://www.sermosgaliza.com/artigo/cultura/abe-rabade-como-o-resto-da-industria-cultural-do-pais-a-do-jazz-esta-a-ser-desmantelada/20130318153429012650.html>

31 <http://praza.com/politica/3860/a-xunta-non-recorrera-as-sentenzas-do-decreto-pero-manteraa-as-enquisas-as-familias/>

En *Eldiario.es*, na noticia titulada «Manter aberta a Cidade da Cultura custe case 9.000 euros ao día», leo estas liñas que confirman a semellanza deste contedor cun voraz burato negro que zuga os orzamentos que deberían ir destinados a manter e potenciar o tecido cultural.

Nas contas públicas para 2013 a partida consignada para a Cidade da Cultura é de 10 millóns de euros, transferidos na súa práctica totalidade coa forma de “subvencións á explotación”. Aínda que esta cantidade –uns dous millóns de euros inferior á destinada o ano pasado– é ilustrativa do custo do edificio, se cadra aínda o é máis a análise dos custos dos seus servizos básicos, os mesmos que agora a Fundación vai contratar para os próximos dous anos por un montante total que supera os seis millóns de euros.

E así unha noticia detrás doutra, non hai día sen elas. Como escribiu Xabier P. DoCampo³², tamén nestas datas, cada unha delas é «...unha marca máis da afronta glotocida do actual goberno de Galicia, (...) a continua agresión á nosa lingua por parte daqueles que máis deberían traballar e teimar na súa defensa e na promoción do seu uso».

E, non obstante, *Eppur, si muove!* Xaora que se move! Se cadra por estarmos afeitos a traballar en situacións adversas, os distintos sectores da cultura galega están a facer o imposible por resistir nesta etapa tan difícil. Contamos cun amplo e variado número de persoas e entidades con talento creativo e con ganas de construír. Velaí a vitalidade e variedade da nosa literatura. Velaí ese milagre anual que é o Salón do Libro de Pontevedra. Velaí a música, coa proliferación de grupos e con figuras como Mercedes Peón, Berrogüetto, Uxía ou Carlos Núñez que espallan Galicia polo mundo adiante. Velaí o exitoso Culturalgal, esa feira que cada ano funciona como un observatorio da cultura galega, e que o pasado decembro nos permitiu constatar a existencia dun público interesado e dinámico, así como a proliferación de novas e imaxinativas propostas, en especial as dirixidas á xente nova. Velaí a aparición de pequenas empresas que, desde o galego, se están a introducir nos novos soportes das TIC e nas redes

32 <http://praza.com/opinion/964/cadaquen-que-fale-por-si/>

mundiais. Velaí a insólita vitalidade da creación audiovisual. Velaí a puxanza da nosa lingua na Rede (a conquista máis nova: a rede Twitter en galego)... Todo isto forma parte tamén da nosa realidade.

A potencialidade é enorme, en Galicia contamos con esas fábricas da imaxinación das que fala Manuel Rivas. Mais tamén sabemos o que nos falta. As elites financeiras, mediáticas e políticas viven aínda de costas á lingua e á cultura de noso. Temos un goberno que, máis alá das boas palabras, segue espallando prexuízos cara á lingua e a cultura. E unha parte da sociedade, como consecuencia de todo o anterior, ignora ou olla con desconfianza a vitalidade cultural que se expresa na lingua propia de Galicia.

Os camiños de futuro pasan por crear as condicións para que muden estas circunstancias. As bases para construír xa están moi ben definidas no Plan Xeral para a Normalización da Lingua que o Parlamento aprobou por unanimidade no 2004. E desde os diversos sectores tamén se ten reflexionado sobre os pasos que con tanto éxito souberon dar outros países. De entre os últimos, gustaríame salientar un valioso documento³³ da Asociación Galega de Profesionais da Xestión Cultural, incluído nunha noticia tamén destes días, onde «alertan do desmantelamento da cultura como motor social e económico»³⁴.

Os tempos sombríos han quedar atrás. Hai futuro para a nosa lingua³⁵, haino para as diferentes manifestacións da nosa cultura, xaora que si! Só precisamos vontade de construír, azos para poñermonos ao labor e sumarmos máis e máis vontades. Un fermoso proxecto para o noso país, no que paga moito a pena integrármolos. É a herdanza que lles debemos ás xeracións vindeiras.

Agustín Fernández Paz
Escritor

33 <http://praza.com/xornal/uploads/agpxc-que-facer-coa-cultura.pdf>

34 <http://praza.com/cultura/3767/alertan-do-demantelamento-da-cultura-como-motor-social-e-economico/>

35 Véxase *Do estigma á estima* (Valentina Formoso. Xerais, 2013).